

RAUDŲ TYRĖJŲ KONFERENCIJA HELSINKYJE

2023 m. gegužės 15–17 d. Helsinkyje Suomų literatūros draugijoje mokslininkus iš daugybės Europos ir Amerikos šalių subūrė tarptautinė raudų tyrėjų konferencija. Konferencijoje bendraudami su kolegomis kalbėjome, kad nepamename anksčiau vykus tokios tematikos renginio, tad neturėjome progos vieni kitų pažinti, neturime sukūrę tinklaveikos bendruomenės, bendraujame tik nedidelėmis grupelėmis, apsiribodami savo disciplina, savuose regionuose. Aš taip pat pažinojau tik aplinkinių kraštų – Suomijos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos – folkloristikos, mitologijos sričių raudų tyrėjus. Ko gero, tik dabar susiklostė iš tiesų palankios aplinkybės, leidžiančios susiburti ne vienos kurios disciplinos, o būtent raudų tematikos tyrėjams, įvairių krypčių mokslininkams. Ne vienas renkasi tarpdisciplinines tyrimų prieigas, tad atsiranda neregėtų galimybių pažinti ir atverti raudų tradicijas.

Atskirai reikia paminėti ir išvardyti konferencijos sumanytojų ir rengėjų komandą. Tai šešios moterys, Rytų Suomijos universiteto Karelijos institute vykdomo projekto „*Kyynelkanavat* [ašarų upeliai – A. Ž.] – raudos šiuolaikinėje Suomijoje“¹ tyrėjos: Elina Hytönen-Ng (projekto vadovė), Emilia Kallonen, Liisa Matveinen, Riikka Patrikainen, Emmi Kuittinen ir Viliina Silvonon. Trys iš jų mokslininkės, o kitos trys – šiuolaikinės raudotojos, raudojimo mokytojos, kūrėjos ir menininkės. Trys darbinės menininkių ir tyrėjų poros dirba savarankiškai, į temą gilinasi pasitelkdamos kūno, patirties, religijos,

bendruomeniškumo, emocijų ir afektų perspektyvas, pasirinkdamos folkloristikos, etnomuzikologijos ir kultūrologijos prieigas. Įtraukusis tyrimas vyksta abipusiai bendraujant ir bendradarbiaujant, mokant ir mokantis, stebint savo ir aplinkinių patirtis, emocijas, gyvai sekant tradicijų transformacijų kelius ir kultūrinių apropiacijų keliamų problemų ratą, ieškant sprendimų galimybių. Konferencijoje girdėjome šių tyrėjų pranešimus, pasisakymus diskusijose, pasirodymus koncerte ir spontaniškus meninius intarpus (pavyzdžiui, konferencijos uždaryme girdėjome improvizuotą raudą, kuria buvo prašoma aukštesniųjų jėgų, kad tyrėjai laimingai pasiektų namus, kad juos lydėtų sėkmė, laimė ir įkvėpimas). Visa tai aiškiai parodo, kad Suomijoje raudų tyrimai ne tik aktyviai vyksta, bet didele dalimi būtent jie ir skatina tradicijos „antrąjį kvėpavimą“, įsikūnijantį į meninius sprendimus, kūrybą ir sceną, klubinius sambūrius; būtent jų dėka sprendžiami gan aštriai kylantys kultūrinio-socialinio pobūdžio karelių tautinės mažumos klausimai.

Konferencijos pavadinimą organizatorės suformulavo kaip klausimą: „Raudų tradicija – prarasta ar gyva ir klestinti?“ Kvietime buvo pabrėžiama plati požiūrių galimybė, išreikšta siekiamybė suburti tyrėjus, paskatinti ieškoti etiškų būdų tirti raudojimo tradicijas, taip pat palaikyti raudojimo reprezentacijų, praktikų ir interpretacijų įvairovę, paskatinti diskusijas tiek žmogiškųjų tarpusavio ryšių, tiek metakultūrinių diskursų klausimais. Žinoma, pagrindinis klausimas, dėl kurio tenka susitarti, renkantis atsparos taškus, turėjo skambėti taip: kas yra rauda? Viena vertus, raudojimas – ritualinis veiksmas, praradimo skausmo, gedulo raiškos atributas – yra visame pasaulyje žinoma praktika. Vis dėlto gedėjimo būdai ir reikšmės

1 Žr. internete: <https://sites.uef.fi/kyynelkanavat/the-collective/?lang=en>; aptariama tarptautinė konferencija buvo šio projekto dalis.

įvairiose kultūrose ir įvairiomis aplinkybėmis skiriasi. Konferencijos kvietime buvo pateiktas tradicinio raudojimo apibrėžimas, cituojant Eilą Stepanovą, tyrusių klasikinę tradicijos raišką: tai dainuojama, įvairiais lygmenimis improvizuojama poezija, kuriama laikantis konvencionalizuotų nerašytų tradicinių taisyklių ir dažniausiai ritualinėse apeigose atliekama moterų, bet atliekama ir ne ritualinėse situacijose, susijusiose su praradimais². Tačiau čia pat konferencijos rengėjos atkreipė dėmesį, kad Suomijoje gyvuoja ir šiuolaikinės raudojimo praktikos, neatitinkančios šio apibrėžimo. Siekdamos atverti raudojimo reiškinį šiuolaikinėms interpretacijoms ir reprezentacijoms – nuo scenos menų iki terapinės saviraiškos ir gydymo praktikų, jos pasirinko ir kitą, platesnę, antropologo Jameso M. Wilce'o siūlomą raudos žanro sampratą – kaip verksmo, reiškiamo melodija ir žodžiais³.

Į kvietimą dalyvauti konferencijoje atsiliepė tikrai nemažai tyrėjų, tad renginyje vyko kelios paralelinės sesijos. Iš viso buvo perskaityti 34 pranešimai, įvyko dvi plenarynės paskaitos ir apvaliojo stalo pokalbis-diskusija apie Suomijos-Karelijos raudojimo tradicijos ir jos šiuolaikinių formų kontekstus. Pranešimai buvo grupuojami, didžiausią grupę sudarė potėmė „Kintančios tradicijos“, skirtingose sesijose buvo nagrinėjami nauji tradicijos kontekstai, praradimo anatomija, pristatomos naujos interpretacijos ir įreikšminimai. Kitos potėmės – „Raudojimas kartu“, „Žaidimai, parodijos ir raudų gimimas“, „Istoriniai šaltiniai“, „Laidotuvių raudų interpretacijos“, „Žanrų tarpusavio ryšiai“, „Raudos anklavuose“, „Pajautos ir pasipriešinimai“,

2 Žr. internete: <https://sites.uef.fi/kyynelkanavat/conference/cfp/?lang=en>.

3 Ten pat.

„Raudų atlikimo analizė“ – padėjo nuosekliai aprėpti išties spalvingą tyrimų temų, objektų, metodikų įvairovę. Vis dėlto teko rinktis išklausti tik pusę pranešimų, nors būtų labai knietėję išgirsti visus.

Norint perteikti minėtąją įvairovę, dėtų iš pradžių trumpai aptarti plenarynius pranešimus: jų temos, pasirinkti tyrimo būdai ir medžiagos pobūdis bylojo apie viena kitai išties tolimas kryptis. O ir autoriai yra ne tik dviejų žemynų, bet ir dviejų labai skirtingų tyrimo mokyklų atstovai.

Eila Stepanova – karelė, kilusi iš Rusijai šiuo metu priklausančios Karelijos dalies, puikiai pažįstanti ne tik karelių tradicinę kultūrą, bet ir sovietinių laikų folkloristikos tradicijas, kultūros darbuotojo duoną. Daktaro disertaciją ji apgynė Suomijoje, ten iki šiol dirba, yra išugdžiusi daugumą šiandien aktyviai dirbančių jaunųjų Suomijos raudų tyrėjų. Jos paskaitos „Karelių raudų poetika: nuo žodinės tradicijos iki kultūros paveldo“ forma buvo klasikinė: patraukliai pristatytos karelių raudų tekstų poetikos ypatybės, papasakota apie karelių raudų užrašymo ir tyrimo istoriją nuo Suomijos nacionalinio romantizmo suklestėjimo XIX a. pradžioje iki pat šiandienos, pabrėžti kultūrinio konteksto abipus padalytos Karelijos sienos ypatumai, atskleista kaitos dinamika. Paradoksalu, bet bene pusantro šimto metų buvo kalbama apie tradicijos nykimą, vis nurodoma tai viena, tai kita „paskutinė raudotoja“, skubama įamžinti jų meną. Tačiau, pasak E. Stepanovos, šiandien kalbama jau ne apie nykimą ar tradicijos pabaigą. Nuo pat XXI a. pradžios Suomijoje ėmė kurtis naujųjų raudotojų bendruomenės ir jų dėka tradicija įgavo „naują kvėpavimą“. Tokias bendruomenes dažniausiai inicijuoja terapeutai, Bažnyčios atstovai, menininkai, turizmo industrijos dalyviai ar kultūros entuziastai. Joms priklauso

daugiausia išsilavinę žmonės – moterys ir vyrai, ieškantys saviraiškos, savistabos, emocinio lavinimosi būdų, norintys pažinti ir praktikuoti istorinę tradiciją. Suomijos viešojoje erdvėje šiandien aštriausiai iškyla toks klausimas: kam priklauso raudos, kas turi į jas teisę? Kareliškosios (ir jau nebegyvybingos ingrų) kultūros pagrindu susiformavusi šiuolaikinė Suomijos raudų tradicija turi aiškių apropiacijos požymių. Karelų tautinė mažuma kovoja už teisę būti nenustumta, matoma, pripažįstama – taip pat per diskusijas apie šiuolaikinę raudų tradicijos padėtį.

Charlesas L. Briggsas, kitos plenarinės paskaitos autorius, yra Berklio universiteto antropologijos profesorius, JAV meno ir mokslo akademijos narys, už tyrimus pelnęs daugybę apdovanojimų. Sutelkęs dėmesį į Venesuelos čiabuvių kultūrą ir folklorą, naujausiuose darbuose jis daug dėmesio skiria sveikatos ir medicinos, kalbos ir komunikacijos sampratų dekolonizacijos procesui, permąsto lingvistinės ir medicininės antropologijos santykius. Jo paskaitą „Nekomunikabilumas: kaip raudos skatina mus permąstyti kolonijinius komunikacijos modelius“ grindė prielaida, jog dėl iš pasaulėžiūros kylančios sudėtingos poetinių priemonių sistemos tradiciniai raudų tekstai tampa neperskaitoma, neiššifruojama komunikacine žinia. Profesorius pažvelgė į šią prielaidą ne per komunikabilumo, giliai išsisknijusios kalbos ideologijos, kaip keitimosi nuorodomis, sutartiniais ženklais teoriją, bet ieškodamas ženklų, per kuriuos asmenys, populiacijos ir folkloro formos yra stigmatizuojamos kaip nekomunikabilios. Pasitelkęs lauko tyrime Venesueloje užrašytų raudų, skirtų vaikams, žuvusiems per mįslingą ligos protrūkį atogrąžų miške, pavyzdį, jis samprotavo, jog raudojimo galia ir kyla iš jo kaip esminio nekomunikabilumo įsi-

kūnijimo, statuso, nulemto liminalumo būsenos, kurioje staiga apverčiamos kasdienės kalbos, kūnų, materialumo ir būties prielaidos. Nekomunikabilumą jis pasiūlė kaip analitinę kategoriją platesniems moksliniams tyrimams.

Mano girdėtų konferencijos pranešimų autoriai rinkosi lingvofolkloristikos, etnomuzikologijos, mitologijos, muzikologijos, filosofijos, antropologijos, kultūros, meninių tyrimų, religijotyros, meno terapijos ir kitas prieigas. Raudos kaip žanras išties suprantamas ir apibrėžiamas labai plačiai, tad ir pranešimų objektai labai įvairūs. Antai doktorantas Jipas Lensinkas iš Utrechto universiteto (Nyderlandai) nagrinėjo molukų tautinės mažumos, dėl komplikuoto dekolonizacijos proceso, grėsusio sunaikinimu, 1951 m. iš Indonezijos perkeltos į Nyderlandus, kolektyvines daugiabalses dainas. Tai liaudiškojo religingumo praktikų (molukai yra baptistai), susijusių su laidotuvėmis, praradimo skausmu, gedulu, negrįžtamumo jausmu, dalis. Pranešėjas, pasitelkęs daugybę įvairių argumentų, svarstė, kodėl jas galima priskirti raudų žanrui. O štai kita doktorantė Despina Loukidou iš Aristotelio universiteto Tesalonikuose (Graikija) pranešime „Anksčiausių laikų Mergelės Marijos raudos bizantiškoje himnografijoje ir jų muzikinis bei ikonografinis pavidalai“ nagrinėjo rankraščiuose iki XV a. aptinkamas raudas su užrašytais melodijomis, pati išpūdingai raudojo-giedojo, atkurdamą jas iš bizantinės notacijos, ir šių kūrinių tekstų fragmentus iliustravo puikiais ikonografijos pavyzdžiais. Krikščioniškosios dvasios raudų sampratą rinkosi ir serbų muzikologė, Belgrado universiteto doktorantė Marija Maglov pranešime „Dviejų miestų rauda: radiofoninė Ivanos Stefanovič kompozicija *Lacrimosa*“. O štai Vroclavo universiteto (Lenkija) Indologijos katedros

tyrėja Mariola Pigiowa pranešime „Moteris, motina ir rauda“ raudas nagrinėjo kaip klasikinio laikotarpio sanskrito literatūros dalį.

Nemenkas pranešimų blokas perteikė mums įprastos pakraipos etnomuzikologinius raudų tradicijos tyrimus. Dvi estų mokslininkės – Žanna Pärtlas ir Janika Oras – pranešimuose nagrinėjo setų tradicinių raudų muzikinių atlikimo ypatybių niuansus, Marco Kölblis iš Vienos muzikos ir atlikimo meno universiteto (Austrija) pristatė kroatų mažumos Austrijoje raudų tradicijos visiško išnykimo procesą XX a. antroje pusėje, Marko Jousteas iš Oulu universiteto (Suomija) atvėrė iki šiol beveik nepažintą ir netirtą skolto samių laidotuvių raudų korpusą.

Labai mažai buvau girdėjusi apie airių raudų tyrimus, tad gerokai nustebino ir pranešimų gausa, ir įvairovė. Airiškai raudojimas vadinamas specifiniu vietiniu žodžiu, perėjusiu ir į anglų kalbą, – *keen-ing*. Nors gyvoji mirusiųjų garbstymo tradicija Airijoje užgeso apie XX a. 4-ąjį dešimtmetį, bet iš pasyvosios atminties dar būdavo užrašinėjama bent porą dešimtmečių. Išlikę rašytiniai šaltiniai, garso įrašai, daugybė pasakojimų, pokalbių su šios tradicijos liudininkais inspiruoja ir nuodugnus istorinius tyrinėjimus, ir šiuolaikinę praktikos atgaivinimo bangą, kuri mokslininkų nelieka nepastebėta. Notre Dame universiteto (JAV) profesorius Diarmuidas Ó Giolláinas pranešime „Thomo Croftono Crokerio *Pietų Airijos raudos* (1844) – pirmoji airių laidotuvių raudų studija“ aiškina knygos autoriaus kompetencijas ir studijos atsiradimo aplinkybes. Nepriklausomas mokslininkas Mícheálas Briodys („Apraudant ‘dėmesio stoką’ raudoms: Airių folkloro komisijos požiūris į raudojimo airių kalba tradiciją“) nagrinėjo mirusiųjų garbstymo padėtį paskutiniaisiais gyvavimo

dešimtmečiais bei to meto tradicijų fiksuotus dokumentus.

Airiškos raudų tradicijos atgimimo praktiškų tyrimai, vykdomi jaunų tyrėjų, konferencijoje buvo atskleisti įvairiais, ypač netikėtais, rakursais. Marianos Caulfield (Korko universitetinis koledžas, Airija) pranešime „Verkimas kartu: motinos ir vaiko tarpusavio ryšys bei ‘priklausymo’ jausmas šiuolaikinėse airių raudose“ buvo reflektuojami raudojimo dirbtuvių (seminarų, mokymų) poveikio ilgalaikiai padariniai, pastebint, jog dalyviai pajuto kolektyvinę bendrystę, o tai galiausiai buvo artikuoliuota kaip kolektyvinės istorinės traumos pojūtis, nepaprastai efektyviai malšinamas raudojimo praktikomis. Raudojimas bendroje grupėje padeda išgydyti „protėvių“ traumą ir gali padėti iš naujo atrasti prarastą ar pamirštą pirmąją motinos ir vaiko ryšį. Kultūros studijų doktorantė, antropologė ir garso menininkė Michelle Collins iš pietryčių Norvegijos universiteto („Susigrąžinimas: raudų garsai ir šiuolaikinis atlikimas“) stebi raudojimo ritualus Airijos keltų šamanų bendruomenėje. Jai svarbiausia atrasti, kokios balso, garso, muzikos, estetiškos savybės apibrėžia airišką raudojimą kaip tradicinę praktiką ir kas daro jį šiuolaikinį, kokios yra sėkmingos, efektyvios, paveikios ceremonijos, šiuolaikinio ritualo sąlygos. Dar kitaip airiškas raudojimas atsiskleidė menininkės, kompozitorės ir etnomuzikologės, Niukaslio universiteto (Jungtinė Karalystė) doktorantės Imogen Gunner pranešime „*Eoin Búrcach* – pasakojamos istorijos ir dainos vaizdinys“ – kaip įtraukties, bendruomeniškumo ir lygybės skatinimo priemonė, įgyvendinama per meninį bendradarbiavimą ir dialogą.

Išties gausu ne vien airių, bet ir kitų tautų šiuolaikinės raudojimo sampratos, modernių raudų interpretacijų tyrimų.

Kiek netikėtai skambėjo Charlotte Doesburg, praėjusiais metais apgynusios daktaro disertaciją Londono universiteto koldže, pranešimo tema: „Forlorno dainos: tradicinės karelių raudos šiuolaikinėje suomių metalo muzikoje“. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad metalo muzikos stilius apskritai susijęs su liūdesiu, melancholija ir neviltimi, tradicinių raudų panaudojimas šio stiliaus dainų kūryboje turbūt nėra visai netikėtas, juolab kad autorė atkreipė dėmesį, jog daugelis tekstų kūrėjų turi kareliško šaknų. Ji aiškinosi metalo muzikos dainų tekstų bei karelių raudų tradicijos konvergencijas ir divergencijas.

Mano pačios pranešimas „Raudos Lietuvoje: tradicija ir jos nostalgija“ taip pat įsiterpė į šiuolaikinės raudų sampratos tyrimų lauką aprėpiančių pranešimų aibę.

Trumpai aptariau lietuviškų raudų tradicijos ypatumus bei istoriją, atkreipiau dėmesį į tai, kad šiandien viešojoje erdvėje tvyro pastebima šios tradicijos nostalgija. Tradicija yra įgavusi populiariajai kultūrai būdingų redukcijos, paprastinimo savybių, pasižymi šiuolaikiniu mitologizavimu. Raudų tekstų fragmentai šiandien labai dažnai panaudojami tekstuose mirusiesiems atminti, taip pat įvairiuose renginiuose, projektuose, straipsniuose, spaudoje pavadinimuose, naujai kuriamų dainų tekstuose, nors pati raudojimo tradicija šiuolaikinėje lietuvių kultūroje nėra įgavusi „antrojo kvėpavimo“ ir neeksploatuojama folkloro scenoje.

Aušra Žičkienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ausra.zickiene@liti.lt